

## ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

### ՀԱՅ ԴՊՐՈՑԸ ԵՒ ԱՐԴԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆԸ

Նախորդ յոդուածին մէջ յիշուած երկու զլխաւոր պատճառներէն (դասագիրքի պակասէն եւ ուսուցիչներու միջեւ համագործակցութեան անզուլութենէն) ծնունդ առած է երրորդ եւ հիմնական թերի մը՝ կազմակերպուած աշխատանքի մը չգտնուիլը մեր դպրոցներէն ներս:

Նախ՝ ինչպէս հարեանցիորէն յիշած էինք, ուսուցիչներու մտքին մէջ որոշ չէ թէ ի՞նչ պիտի սորվեցնեն, ԵՐԺԱՆ պիտի սորվեցնեն եւ ինչպէ՛ս պիտի սորվեցնեն: Այստեղէն կը սկսի նպատակի եւ գործադրութեան միջեւ եղած տարբերութիւնը: Զի՛րաւոր խանդավառութիւն, զոհողութեան ոգի կամ սորվեցնելու մեծ փափագ ունենալ. անհրաժեշտ է կազմակերպուած լուրջ աշխատանք՝ բոլոր ուսուցիչներուն, եւ մանաւանդ հայերէնի ուսուցիչներուն կողմէ:

Որոշ է որ իւրաքանչիւր ուսուցիչ կրնայ եւ պէ՛տք է կարենայ դասաւանդելու իր սոսնձին, ինքնաշատուկ կերպ ունենալ. այս ինքնաշատուկութիւնն է որ ուսուցիչներու միջեւ զանազանութիւն մը կը ստեղծէ յայտ աշակերտներուն. զանազանութիւն մը՝ որ օգտակար է եւ ոչ-ձանձրացուցիչ դպրոցական կեանքի տեսակէտով: Այսպէ՛ս ըլլալով հանդերձ պարագան, ուսուցիչներ պէտք է ընդունին ուսուցանելու որոշ ձեւերու, դրութիւններու գոյութիւնը, հետեւեմն անոնց, օգտագործեն զանոնք եւ ջանան լաւագոյն արդիւնքը ձեռք բերել անոնց գործադրութեամբ:

Հայերէն լեզուի եւ հայագիտական նիւթերու ուսուցումը մեր վարժարաններէն ներս՝ նման դրութիւններու օգտագործման պակասէն կը տառապի շատ յաճախ: Դասաւանդութիւնները տակաւին կը տարուին այնպիսի միջոցներով եւ սխառմաներով՝ որոնք քառորդ գար մը առաջ իսկ ժամանակավրէժ կը նկատուէին. . . . Յամառիլ եւ մնալ Հին

գիրքերու վրայ՝ պարզապէս մեզ կը հասցնէ այսօրուան տխուր վիճակին, առանց որեւէ երաշխիք տալու շատ մօտիկ ապագային իսկ համար:

Յաճախ կը զանգատինք թէ Հայ դպրոցներէ չըջնաւարտ տղաք լաւ ուղղագրութիւն մը իսկ չեն գիտեր: Կը զանգատինք եւ այդ զանգատը ամէն տեղ յայտարարելէ եւ հռչակելէ զատ ոչ՛ինչ կ'ընենք դարձան մը գտնելու համար: Իրողութիւնն է որ ուղղագրութիւնը հայերէնի շատ կարեւոր մէկ մասը նկատուելով հանգիւրձ միշտ ալ անտեսուած է: Ժիշդ է, գրեթէ ամէն օր տղաք «ուղղագրութիւն կ'ընեն» եւ անհաշիւ սխալներ «կը սրբագրեն»: Սակայն հոս իսկ է դժուարութիւնն եւ թերին:

Ուղղագրութիւնը դասագիրքէն վերջուած հաստուած մը պէտք չէ ըլլայ: Այս ահոր համար, որ այդ հաստուածը աշակերտին անմիջական հետաքրքրութեան եւ միջոցառման սահմանէն դուրս կ'իյնայ, իր մէջ կըրնայ ունենալ բառեր՝ որոնք տղու համընկնական փորձառութեան եւ զործածութեան չըջադիմին մէջ կրնան ըլլալ եւ մանաւանդ անոր համար՝ որ հոն կրկնութեան եւ սխալ չընելու դրութիւնները չեն օգտագործուիր:

Բազմաթիւ պարագաներու կրկնուած իրողութիւնն է որ աշակերտը պէտք է ընէ այն՝ ինչ որ իրեն հաճելի է եւ օգտակար, եւ ինչ որ իր հասողութեան սահմանին մէջ է: Երբ անոր կը արդիւր որեւէ հաստուած մը որպէս ուղղագրութիւն, աղում մէջ հետաքրքրութիւն չի ծնիր զասին հանդէպ, որովհետեւ այդ հաստուածին մէջ նկարագրուածները իր անմիջական փորձառութեան սահմանին մէջ չեն իյնար: Յաճախ որոշուած հաստուածը նախկին դասէն առնուած պարբերութիւն մըն է, անվերջ կրկնութիւններու պատճառով արդէն ձանձրանալի դարձած: Ինչպէ՛ս կարելի է ակնկալել որ աշակերտը իր ձանձ-

լ ոյթը մէկ կողմ գնելով պատրաստէ իր ուղղադրութիւնը, երբ ոչ մէկ իմաստ կրնայ հանել անկէ եւ ոչ ալ հաճոյք զգալ սորվելու աշխատանքէն:

Իւ տաճարին, նման հատուածներու պատրագային ուղղադրական կանոններ եւ դրութիւններ չեն բացատրուիր. այլ՝ ուսուցիչը տուն կու տայ, աշակերտը կը գրէ, ուսուցիչը սխալները կը զտնէ եւ աշակերտը կը սրբադրէ սխալ ուղղադրուած բառերը՝ զանոնք որոշ թիւով մը կրկնելով: Երբ տղան չի գիտեր թէ ինչո՞ւ սխալ ըրաւ, բառը հարիւր անգամ գրելով չէ որ պիտի սորվի: Ո՛րչա՛ աշխատէ՛ ինչպէ՛ս գեղապարտութիւն ընել աւելով կարելի չէ աշակերտին մաքուր գրել սորվցնել, եթէ գեղեցիկ գիրի ու առհասարակ գեղեցիկութեան մասին ճաշակ մը արթնցուած չէ անոր մտքէն ու քրտէն ներս: Հետեւաբար, ուղղադրութեան պարագային, աշակերտին բրածր պարզ թուականաբանութիւն, ուղղադրութիւնը զոգո սորվիլն մը, եւ սրբադրուած բառերը մէքենականորէն բարդամբիւ անգամներ գրելու ձեռքի վարժութիւն մը, առանց մտքին օժանդակութեան եւ գործակցութեան:

Բայց մանաւանդ, պէտք է օգտագործել աշակերտը սխալ ընելէ զերծ պահելու դրութիւնը: Ինչո՞ւ սպասել որ աշակերտը բառը սխալ ուղղագրէ: Սխալ գրելով՝ սխալը կը տպաւորուի իր մտքին մէջ, եւ յետոյ եկող սրբադրութիւնը գրեթէ ոչինչ կո փոխէ այդ տպաւորութիւնէն: Անհրաժեշտ է բառի մը ուղիղ ցոյց տալ եւ կրկնութիւններու հիման վրայ՝ այդ ուղիղը գրել տալ աշակերտին:

Ուղղադրութեան լաւագոյն դրութիւնը հիմնուած է անջատ բառեր առնելու եւ անոնցմով նախադասութիւններ շինելու սխալման վրայ:

Տղաք իրենց տարիքին եւ մտային Վաստգութեան համաձայն բառեր կը գործածեն: Կազմակերպուած վարժարանի մը մէջ, լեզուի մը ուսուցիչները իրարմ օտո զալով կը պատրաստեն ցանկեր այն բառերուն, որոնք, ըստ իրենց, կը գործածուին զանազան դասարաններու տղոց կողմէ: Այս պատրաստութիւնէն ետք, ուսուցիչը երեք կամ չորս բառեր մեծ եւ յստակ գրիւրով կը գրէ դրատախոսակին՝ վրայ: Այդ բառերը, որոնք

հասնալի են ինչդրոյ առարկայ աշակերտներուն, անոնց կողմէ կ'ընդօրինակուին մասնաւոր տետրակներու մէջ: Տունը, սերտագութեան ատեն, այդ բառերէն իւրաքանչիւրով մէկ կամ աւելի նախադասութիւններ կը կազմեն տղաք՝ իրենց բառերով եւ իրենց մտածումներով: Յաջորդ օր, դասարանին մէջ, այդ նախադասութիւնները կը կարգան ուսուցչին՝ որ լաւագոյն նախադասութիւնները կը գրէ դրատախոսակին վրայ: Այդ նախադասութիւնները կ'ընդօրինակուին տարբեր տետրակներու մէջ եւ ուղղադրուելի՞նք համար այդ երեք կամ չորս նախադասութիւնները միայն կը պատրաստուին: Երբ, հետեւաբար, յաջորդ օր ուղղադրութիւն կը կատարուի, արդէն ինչդրոյ առարկայ ըստը հինգ կամ վեց անգամ ուղիղ գրելու ատիթ ունեցած կ'ըլլան, հետեւաբար ուղղադրութեան ատեն ալ, վստահաբար, ուղիղ գրեն: Նոյնիսկ եթէ սխալ գրեն, ինչդրոյ առարկայ բառը իրենց համար այլեւս իմաստ մը, նշանակութիւն մը, տեսակ մը մտերմութիւն ունենցած կ'ըլլայ, եւ ուրեմն սրբադրութիւնն ալ հաճոյքով եւ գիտակցութեամբ կը կատարեն:

Այս դրութեան մէջ ամենէն կարեւորը՝ աշակերտին մասնակցութիւնն է: Ստեղծող մըն է ան այս պարագային, որ փափաքելով իր հենդիկականա՝ նախադասութիւնը դրատախոսակին վրայ տեսնել, պիտի Զանայ իր կարելին ընել եւ լաւագոյնը իրագործել: Ուրեմն աշակերտը կրաւորական դիրքի մը մէջ չի՞ դնուիր այլեւս, իրեն չեն պարտադրուիր անիմաստ հատուածներ եւ անհասկնալի բառեր ու բացատրութիւններ. այլ՝ ինքն է որ կը պատրաստէ իր ուղղադրութիւնը եւ ասիկա տղոց արժանապատւութեան մեծ գոհացում կու տայ, կը բանայ անոնց եռանդն ու հետաքրքրութիւնը, եւ, ինչ որ ամենէն կարեւորն է, պատճառ կ'ըլլայ որ դասը սիրեն:

Վրաս սիրցնելու՝ սովորական մեթոտ մըն է ուղղադրութիւնը դրատախոսակին վրայ ընել, յաճախ մրցումի մեկով: Զիչդ է որ պահի մը համար տղաք կը խաղաղատուին, սակայն այդ եռանդը դառնի, Խաչիւրէ-Ոմի հանդէպ զգացուած սէրէ մը չի դար, այլ՝ մանկական քաղաքացի արդիւնք է, տղոց միջեւ առաջնութիւն խելու բաղձան

քին մէկ արտայայտութիւնը, Դասին Հանդէպ Վերանդավառութիւնը կը դադրի՝ անմիջապէս որ յայտնի ըլլայ մըցումին արդիւնը...

Բայց այլապէս այ, մանկավարժօրէն սրխայէն է այս ձեւը, որովհետեւ առիթ կը ըստեղծէ աշակերտներուն՝ սխալելու եւ բառեր իր հարադատ եւ ուղիղ վիճակէն դուրս՝ ոչնչիդ ձեւով տեսնելու: Գրատարտակին վրայ եղած ուղղադրութիւն մը, տակաւին, շատ մնասկար է՝ որովհետեւ ո՛չ թէ մէկ, այլ՝ ամբողջ դասարանի աշակերտներուն առիթ կոտ տայ սխալ ուղղադրութեամբ բառեր տեսնելու:

\*\*\*

Սակայն ուղղադրութեան մասնակի հարգէն անշատ, եւ ինչպէս քանի մը անգամ կրկնեցինք այս եւ նախորդ յօդուածներուն մէջ, հայերէն լեզուի ուսուցումը որպէս ամբողջութիւն թերի է եւ կը դռնուի ոչ-փաթեթի մակարդակի մը վրայ:

Իսկ զլիաւոր եւ մեծագոյն պատճառը այս իրողութեան՝ հայերէն լեզուի ուսուցչներուն պակասն է, անոնց՝ որոնք որպէս չարունակողները անհետանալ սկսող Հին սերունդի դաստիարակներուն, պիտի կարենային նոր եռանդով, հաւատարմով եւ մասնագիտութեամբ վայելք մը եւ խորունկ հաճոյք մը դարձնել հայերէնի դաստանդունքին:

Ձեկու այդ սերունդը, արտասահմանի մեր կեանքին յատուկ զանազան դժուարութիւններու եւ անորոշութիւններու պատճառաւ կրնա՛ր թերեւ զալ, եւ սակայն տըխուր իրողութիւն է որ այսօր, իւրաքանչիւր վերամուտէ առաջ, մղձաւանջի վերածուած փնտռումը մը գոյութիւն ունի հոգաբարձական մարմիններու եւ տնօրէնութիւններու մօտ. փնտռումը՝ ուսուցչի, նոյնիսկ երկրորդական վարժարան մը չաւարտած ուսուցչի... Ով որ մասնագիտութիւն մը ունի կամ համալսարանական որեւէ տիտղոս՝ կը նախընտրէ անհատական գործի մը սկիւի, կամ առնուազն պետական կամ այլ հաստատութիւններու պաշտօնեայ դառնալ, քան թէ կոշուիլ հայ դպրոցներէ ներս ուսուցչական պաշտօնի՝ զոր գրեթէ անարգանք մը եւ կամ ամօթ մը կը սեպէ: Իսկ եթէ՛ ուզէ ու-

սուցչի ըլլալ, կը դիմէ օտար վարժարաններ, ուր թէ՛ վճարումը զոհացուցիչ է եւ թէ՛ աշխատանքը՝ նուազ յոգնեցուցիչ:

Իսկ հայերէն լեզուի ուսուցչները, այսպիսի՛ պայմաններու տակ, երբեմն իրենց լաւ տիրապետած չեն ըլլար իրենց դասաւանդած նիւթին, սակայն քանի որ ուսուցիչ են, եւ քանի որ իրենցմէ կը պահանջուի լեզու ուսուցանել, ստիպուած են պարագաներուն պատշաճիլ եւ ընել այն՝ ինչ որ պէտք է՛ր բնէին:

Կր կրկնենք դարձեալ՝ դիւրին է մեղադրանքներ շարադրել եւ իրարու վրայ բեռցնել: Բայց ի վերջոյ կարելի պիտի չըլլա՛յ ապաքան խօսքէն ու դիւրէն վերջ ալ գործի անցնիլ, դարմաններ փնտռել, գտնել եւ աշխատիլ՝ քանի տակաւին ուշ չէ եւ քանի տակաւին աշակերտ կայ հայերէն սորվիլ փափաքող...:

Մէկ բան որոշ է այս բոլորէն. եթէ կարելի պիտի չըլլայ յաւիտենական ջուն մտնող հայ երախտաշատ ուսուցչներու տեղ նորերը հասցնել եւ մանաւանդ զանոնք կապել Հայ դպրոցին եւ Հայ մանուկներու դասարաններին հետ գործին, այն ստան գրեթէ ի զուր եւ ամէն ջանք ու ճիգ՝ յանուն այդ դպրոցներու պահպանման: Նիւթականը չէ որ արգելք է նման ծրագրիներու իրագործման, այլ՝ մեր կեանքէն ներս արմատ նետել սկսած անհողութիւնը եւ չափերու ու աւանդութեանց խախտումը: Ամէն բան իր քնական քնթաղանքի մէջնալ, այսինքն փաստօրէն մեզ դէպի օտարացում գլորող հոսանքին կամաւոր կերպով յանձնուելու վիճակն է ասիկա, որ դադութէ՛ դադութ աւերներ կը գործէ լոկի, Հայ դպրոցներուն հետ երթալ սկսած են հայ մշակութային թէ՛ այլ ակումբները, որոնք տակաւին տասնհինգ տարինք ատալ գործունէութեան օճախներ էին, հայապահպանման աշխատաքին մեծապէս օտարող:

Կարելի է եզրակացնել թէ ինկած են նախկին արեւելափերը. զնահատումի եւ պահանջկոտութեան չափանիշերը սահած են վար, դպրոցներէն ներս ընդունելու համար երբեմն նոյնիսկ բոլորովին անկարող անձեր որպէս ուսուցիչ: Նորարարութիւններու առնչին տակ՝ դպրոցներէ ներս մտցուած են փոփոխութիւններ, որոնք միայն մնասկար

կրնան ըլլալ աշակերտներու կրթութեան եւ զաստիարակութեան:

Որովհետեւ ինչ որ նոր է կամ օտար՝ անպայմանօրէն փափաքելի, ընդօրինակելի եւ օգտակար չէ: Եւրոպական դպրոցներու մէջ կիրարկուած բոլոր դրութիւններն ալ կտրելի չէ՛: Հայ վարժարաններէ ներս առնել եւ ջանալ որ անոնք դրական արդիւնքներ տան: Մեր կրթական հաստատութիւնները ունին իրենց յատուկ կարիքներն ու պահանջները, որոնք միայն բացառիկ միջոցառումներով կը լուծուին. դուրսէն առնուած եւ անգիտեալամար դրութիւններ պարզապէս անյաջող պատուանդումներ կը դառնան, մտանշելով նաեւ պատուաստուած ծառի կամ տունիկին կեանքը:

Սակայն պէտք է առնել եւ գործածութեան դնել այն բոլոր նորութիւնները՝ որոնք կրնան համապատասխան ըլլալ մեր կարիքներին եւ որոշումներուն: Առիկա պիտի ըլլայ ժամանակի յատանդիմութեան հետ քաջ պահելու փափաք մը, տենչ մը, որ պիտի բարձրացնէ մեր վարժարաններու կրթական մակարդակը, զանոնք աւելի գործօն եւ աւելի արդիւնատու պիտի դարձնէ ու պատճառ պիտի ըլլայ որ Հայ ծնողներ նախընտրեն իրենց զաւակները Հայ վարժարան դրկել, քան թէ օտարներու կրթարանները:

Չմեղադրենք ծնողները որ իրենց զաւակները այսպէս տարբեր կրթութեան մը շուրջին կը բանան. երբ յորդոր կը կարողանք անոնց, կրնա՞նք թուել Հայ դպրոցին առաւելութիւններն ու նախընտրելիութիւնը: Հայ դպրոցը ծնողին համար ի՞նչ ունի աւելի դրական եւ դրական, քան թէ օտարինը: Սնուչու կարելի չէ ամբողջութեամբ արդարացնել անոնց քայլը, սակայն միւս կողմէ պէտք չէ՛ խորհիլ թէ արտասահմանի մեր դժուարին պայմաններուն մէջ՝ ծնողքի մը համար ամենէն անհրաժեշտը իր զաւակին ա-

պագան ապահովուած տեսնելն է: Հայ դպրոցը այդ ապահովութիւնն ու երաշխիքը կրնա՞յ տալ:

Հայ տղաքը պետական այլ քննութիւններու պատրաստելու համար, եւ վերոյիշեալ հարցումին կարծէ՞ք որպէս պատասխան, Հայ դպրոցներ վերջին տասնամիակին հիմնական փոփոխութիւններու ենթարկած են իրենց ուսումնական ծրագիրները, եւ, դրժարատաքար, միշտ չէ՛ որ յաջողած են: Գիշ թիւով դպրոցներ կրնան օտար քննութիւններու մէջ յաջողած Հայ աշակերտներու պատկանելի ցանկ մը ներկայացնել: Սակայն, միւս կողմէ, Հայադիտական նիւթերու յատկացումը դասապահներու թիւը նուազած, կարելի նուազագոյնին իջած է նախակրթարաններու թէ երկրորդական վարժարաններու մէջ, ինչ որ ցանկալի իրողութիւն մը չէ եւ որ իր ժխտական հետեւանքը կ'ունենայ:

Բոլորին ծանօթ է «Հայերէնը Հաց չի տար» գոհնիկ բացատրութիւնը, ինչպէս նաեւ անոր տունը տուող ողբի: Հայերէն լեզուի եւ Հայադիտական նիւթերու երկրորդական բլանի միայն դետեղուիլը՝ պաշտօնապէս ընդունիլ տուած կ'ըլլայ բոլորիս՝ վերոյիշեալ խօսքին ենթադրեալ ճշմարտութիւնն ու իրաւացիութիւնը:

Մինչդեռ, պահելով հանդերձ դասերու բաշխումը այնպէս՝ ինչպէս էր հին օրերուն, միաժամանակ կարելի է թէ՛ տղաքը պատրաստել օտար քննութիւններու եւ թէ՛ անոնց ջամբել Հայեցի դաստիարակութիւն, կամ առնուազն, Հայերէն լեզու:

Եթէ տակաւին կը հաւատանք թէ Հայ դպրոցը կրնայ կատարել իր սուրբ առաքելութիւնը արտասահմանի մէջ, անհրաժեշտ է որ սկսինք շարժիլ եւ փորձենք բան մը փոխել «Տանիմարքայի Թագաւորութեան» մէջ: